

hoe de hulp aan Joodse onderduikers in juli-augustus '42 op gang gekomen is: er zijn te weinig gegevens. Dat is ook heel wel verklaarbaar. Voor de hulp aan onderduikers, speciaal aan diegenen die zich aan de uitzending als arbeider naar Duitsland wilden onttrekken, kwam begin '43 een grote organisatie tot stand, de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (de LO) die men nauwkeurig in haar ontwikkeling kan volgen, in de eerste plaats door haar eigen naoorlogse documentatiewerk. De hulp aan de Joodse onderduikers werd daarentegen nimmer landelijk georganiseerd: zij is het werk geweest van talloze kleine groepjes (vaak ontstaan uit aanvankelijk individueel optredende helpers), die soms wel onderling in contact kwamen, in '43-'44 ook wel eens aanhaakten bij de LO, maar toch wezenlijk een zelfstandig karakter bleven dragen. Het waren er, zeker in den beginne, honderden: personen die Joden bij zich thuis verborgen, veelal in samenwerking met andere personen die er voor zorgden dat men voor die Joden de beschikking kreeg over bonkaarten voor levensmiddelen, soms ook over valse persoonsbewijzen en over geld. Geen van die talloze kleine groepjes heeft de eigen geschiedenis op schrift gesteld – een geschiedenis die, daarvan zijn wij overtuigd, in de meeste gevallen een aaneenrijging zou zijn van onvoorziene moeilijkheden die opgelost, levensgevaarlijke crises die bezworen moesten worden. Wij komen er later in dit deel nog op terug en speciaal ook in ons volgend deel, deel 7, waarin wij op de gehele problematiek van het onderduiken dieper zullen ingaan.

Hoeveel Joden in totaal al ondergedoken waren op het moment waarop de 'tweede fase' van de deportaties begon (de fase waarin 's avonds ploegen agenten de ronde deden om Joodse gezinnen te arresteren), weten wij niet; wij kunnen het ook niet schatten. Misschien is het een plausible veronderstelling dat het er niet zovelen waren. In Amsterdam troffen de eerste deportatie-acties hoofdzakelijk Duitse Joden: die hadden over het algemeen minder niet-Joodse relaties dan de Nederlandse Joden, en zonder hulp van dergelijke relaties was onderduiken niet mogelijk. Dan: de deportaties kwamen vrij langzaam op gang; zeker in juli en augustus kon men nog menen dat men een redelijke kans had, nog niet aan de beurt geweest te zijn wanneer het beloofde Tweede Front geopend werd. Voorts: in augustus werden, aldus onze indruk, in hoofdzaak Joden gedeporteerd die in het geheel niet over financiële reserves beschikten. Tenslotte: die onderduik was zozeer een sprong in het ongewisse dat men er, zo vermoeden wij, niet schielijk toe besloot; er was tijd nodig om naar dat hachelijke besluit toe te groeien.

Hoe dat alles zij: in juli en augustus '42 waren er al Joden die onderdoken. Dat ging, wat de volwassenen onder hen betreft, als regel op basis van be-